

from the difference of interests that exist between the attorney and his client. The main and most troublesome conflict of interests lies in the difference of incentives. According to the fee structure agreement, the attorney may be more interested to protracted negotiations and litigation or may prefer a quick settlement. In either case, the client risks an impasse in negotiations or a bad deal.

The principal-agent tension cannot simply be wished away. The self-interested bias is deeply rooted into our psychology. It occurs automatically and without us being aware. As a consequence, traditional policy measures, such as ethical obligations and disclosure, have a very limited impact on curbing this bias.

However, if the tension cannot be eliminated, it can be managed. The question for the client is not whether he should hire a lawyer or not. In some complex legal negotiations or in negotiations occurring under the threat of litigation, an attorney is indispensable. Due to market pressure, some attorneys specialize in a cooperative problem-solving approach. Therefore, for a client aspiring to a negotiated agreement, the solution lies with finding an attorney with a reputation for being a skilled negotiator.

E drejta për arsim, punësim dhe përfshirje sociale e grupeve të marzhinalizuara. Rasti i minoritetit rom në Shqipëri

Dok. Anila Nanaj

Abstract

Education, health and living standards are the three dimension of Millennium Development Goals platform. Albania, as other developing countries has been undergoing through radical structural reforms as a consequence of the changes trajectories of the democratization process, economic transition, administrative reforms, changing dynamics of social groups as well as the country integration process to the European Union. From 2010, Roma community has been part of social platforms and on focus of social policies. An important part of one of most persistent recommendations of the European Commission is the respect of fundamental rights and, in particular, through the education and the employment is the social inclusion of the minorities in the Albanian society, in particular the Roma minority. The aim of this paper is to introduce which are efforts nowadays and how they have to match with Roma community needs. Along the descriptive analyze we try to underline the promotion of suitable policy mechanisms which guarantee effective protection of Roma minority rights in the country, in line with the recommendations of the European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). This study has concluded in a number of recommendations directed to public administration bodies, both locally and centrally, such as a wider inclusion of members from the Roma minority into vocational training and employment programs; amendments in the normative legal basis for definition of criteria, procedures and economic assistance

action, focusing on Roma community; amendments in the existing legislation concerning housing of residents in urban areas; facilitation of enrollment and school attendance for Roma minority children as well as development of actions which would permit a better access to education for these children etc.

Keywords: *Roma minority, Albania, education, employment, social inclusion.*

Hyrje

Komuniteti rom dhe egjiptjan është një nga ato grupe në minorancë që në Censusin e fundit apo rezultatet e LSMS-së të vitit 2012 rezulton si grupim që vuan pasojat e të qënurit ekstremisht të varfër. Varfëri e cila demonstron në nivelin e shkollimit e cilësinë tij, shëndetin që gëzon e vëzhgimet e lartë foshnjore, e për më tepër në strehimin që demonstroi varfëri të tejkajshme. Ekzistenca e minoriteteve në Shqipëri është një realitet sa historik aq edhe aktual, të cilit i është kushtuar një vëmendje e veçantë në konkretizimin e një marrëdhënieje të mirë, ku të shfaqet toleranca, bashkëjetesa dhe mirëkuptimi mes pjesëtarëve të pakicave përkatëse dhe pjesës tjetër të popullatës. Me vendosjen e demokracisë në vend, trajtimi i pakicave ka marrë një dimension të ri, fakt që duket qartë edhe në Nenin 20 të Kushtetutës të Republikës së Shqipërisë, ku në mënyrë eksplicite parashikohet ushtrimi në barazi të plotë para ligjit i të drejtave dhe lirive të pakicave kombëtare, si dhe nga sanksionimi i parimit të barazisë para ligjit dhe mosdiskriminimit.

Efektivisht sot, shoqëria shqiptare ka vendosur një balancë pozitive për sa i përket çështjes dhe respektimit të të drejtave të pakicave, duke u renditur ndër shtetet, të cilat janë angazhuar në përmbushje të standardeve ndërkombëtare në këtë fushë. Kushtetuta garanton parimin e përgjithshëm të barazisë para ligjit dhe mbrojtjen kundër diskriminimit mbi baza të tilla si: raca, origjina etnike, gjuha, feja, statusi social, ose prejardhja¹.

Metodologjia e studimit dhe pyetjet e ngritura për studim

Edhe pse angazhimi i qeverisë për zhvillimin e politikave për përfshirjen e romëve është një hap i rëndësishëm dhe ka shënuar përparim, zbatimi në praktikë i këtyre politikave haset me një sërë sfidash. Pavarësisht nga masat e ndërmarra, një pjesë e konsiderueshme e individëve nga komunitetet rom dhe egjiptiane në Shqipëri janë ndikuar në mënyrë jo-proporcionale nga përjashtimi social dhe diskriminimi. Ata janë përballur me varfëri ekstreme dhe marginalizim social dhe ekonomik

¹ Neni 18 i Kushtetutes.

dhe vazhdonjnë të jenë nga grupet më të marginalizuara të popullsisë në Shqipëri. Strehimi i papërshtatshëm, aksesit i limituar në tregun e punës, në edukim, në shërbimet e kujdesit shëndetësor, si dhe shërbime të tjera sociale vazhdonjnë të mbeten problematikat kryesore për këtë komunitet. Disa nga pyetjet që shtrohen janë:

- A janë implementuar si duhet aktivitetet e parashikuara për periudhën kohore 2013 – 2015 tek Plani i veprimit (ku përfshihen Arsimimi dhe Punësimi)?
- Cilat janë problematikat kryesore ende të pazgjidhura?
- Përse hasen këto pengesa dhe cilat mund të jenë disa nga zgjidhjet e mundshme praktike (përveç atyre me bazë ligjore)?

Problemet e vërejtura janë në strehim dhe infrastrukturë, në ofrimin e kujdesit shëndetësor, në punësim dhe në aksesin dhe nivelin e arsimimit.

Politikat sociale me fokus grupet në nevojë tani më, në Shqipëri janë në vëmendje të qeverive në bashkëpunim me shoqërinë civile e organizatat për mbrojtjen e të drejtave të grupeve të marginalizuara. Në këtë kuadër Shqipëria tashmë ka një Plan Kombëtar Veprimi 2010-2015, i cili synon gjithëpërfshirje të këtij komuniteti në jetën sociale, ekonomike dhe politike. Nevojat prioritare me të cilat përballlet ky komunitet janë: ushqimi të cilin e sigurojnë më së shumti fal punës në tregje informale; arsimit që tregon shifra alarmante regjistrimi e përfundimi të niveleve të shkollimit; punësimi i cili bëhet i vështirë në përballje me diskriminim e përjashtimin social; shëndetësia që nuk përjashton këtë komunitet por as edhe mundëson kushte favorizuese. E së fundmi politika për sigurimin e strehimit me kushte lehtësuese për këtë komunitet që jeton në baraka, kasolle, tenda e shtëpi të ngritura në rrethina qytetesh pa asnjë kusht sanitar e higjienik,

Gjetjet e studimit

Vendi ynë ka ratifikuar pothuajse të gjitha Konventat e Kombeve të Bashkuara mbi mbrojtjen e të drejtave të njeriut. Shqipëria gjithashtu, ka firmosur të gjitha dokumentet e Organizatës për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (OSBE) dhe një sërë dokumentesh të rëndësishme të miratuara nga Këshilli i Evropës (KE). Shteti shqiptar për garantimin e të drejtave dhe lirive themelore të minoriteteve ka miratuar gjithashtu një sërë aktesh ligjore e nënligjore me vlera të rëndësishme, që parashikojnë jo vetëm njohjen dhe mbrojtjen e të drejtave të anëtarëve të minoriteteve, por gjithashtu dhe marrjen e masave konkrete për integrimin dhe përfshirjen e tyre në jetën publike të vendit, si dhe ruajtjen e zhvillimin e

vlerave kulturore dhe identitetit të tyre etnik. Ligji i miratuar në 2010-n, kundër diskriminimit paraqet përveç të tjerave mundësi për mbrojtje të barabartë si ndaj akteve shtetërore ashtu dhe akteve të individëve privatë, në fushën e punësimit, edukimit dhe shërbimeve. Përveç kuadrit ligjor, në kuadër të politikave sociale në drejtim të promovimit dhe mbrojtjes së të drejtave të komunitetit rom në Shqipëri, një sërë hapash pozitive janë ndërmarrë edhe nga ana e pushtetit qendror- (Plani Kombëtar i Veprimit 2010-2015), si një angazhim politik për të reduktuar pabarazitë në spektrin e zhvillimit njerëzor dhe ekonomik dhe që synon përmirësimin e situatës së këtij komuniteti në fushat kryesore të tilla si: edukimi, shëndeti, punësimi, strehimi dhe mbrojtja sociale.

Në një periudhë më të hershme, qeveria shqiptare miratoi në Shtator të vitit 2003 Strategjinë Kombëtare "Për përmirësimin e kushteve të jetesës të komunitetit rom" dhe e miratoi atë me Vendimin e Këshillit të Ministrave nr.633, datë 18.09.2003. Kjo strategji çeli një perspektivë për integrimin social dhe përmirësimin e standardeve të jetesës së këtij komuniteti vital, tradicionalisht të vuajtur dhe marginalizuar.

Proçesi i migrimit të brendshëm që po ndodh me romët për shkak të kushteve ekonomike, po bën që vendbanimet e tyre të shtrihen në të gjithë Shqipërinë, duke ndryshuar hartën e vendndodhjeve të tyre. Vëmendja së fundmi është përqëndruar në këtë komunitet që jeton në disa vendbanime të caktuara (si në Shkodër, Kukës, Peshkopi, Shupenzë, Milot, Gjirokastrë, Vlore etj.)^{2/}

Ajo që mund të konstatohet lehtë është fakti se shumica e fëmijëve rom braktisin shkollën para arritjes së moshës minimale ligjore. I njëjti observim arrihet edhe në rastin e punësimit: shumica e tyre nuk janë në gjendje të gjejnë punë për shkak të mungesës së aftësive profesionale, mundësive të kufizuara për punësim pas ndryshimeve strukturore të ekonomisë, mospërshtatjes me nevojat e reja të tregut të punës, diskriminimit nga punëdhënësit dhe nga mungesa e politikave të posaçme të hartuara për të trajtuar çështjen e papunësisë së romëve.

Raportet monitoruese për zbatimin e Planit Kombëtar të Veprimit mbi Përfshirjen e Dekadës Rome konfirmojnë gjendjen e pandryshuar të komunitetit rom në Shqipëri. Praktika diskriminuese ndaj këtij komuniteti janë akoma të pranishme në shoqërinë tonë. Numri i fëmijëve rom që ndjekin shkollën mbetet shumë më i ulët krahasuar me numrin e fëmijëve që i përkasin shumicës së popullsisë. Shumica e fëmijëve rom braktisin shkollën para arritjes së moshës minimale ligjore. Kjo gjithashtu i bën ata mjaft të ndjeshëm ndaj problematikave të tjera sociale. Shumica e familjeve që i përkasin komunitetit rom jetojnë në

² Sitet e njohura Rome në vend ndodhen në, Tiranë, Lezhë, Mamurras, Fushë-Krujë, Nishtullë të Durrësit, Peqin, Rrogozhinë, Cërrik, Rrapishta në Elbasan, Pogradec, Korçë Bilisht, Levan, fshati Rom në Fier, Grabian i Lushnjës, Kuçovë, Berat, etj. Ndërkohë duhet theksuar se ka dhe site të tjera të qëndrueshme, të krijuara së fundmi pas viteve '90, ku përmendim sitet në Shkodër, Gjirokastrë, Delvinë, Beltojë, Ura e Drojës, Kukës, Peshkopi, Milot, Ura e Dajlanit, Vrion të Sarandës, Kthesa e Ariut në Durrës, Fushë Alie, etj.

kushte të pasigurta, në vendbanime të cilat nuk kanë akses në sistemin e furnizimit me ujë të pijshëm dhe disa herë edhe në sistemin e furnizimit me energji elektrike. Një numër jashtëzakonisht i madh në radhët e të rinjve të papunë rom duhet të luftojnë me diskriminimin e drejtpërdrejtë.

Rruga drejt ekonomisë së tregut u shoqërua me mbylljen dhe zvogëlimin e aktivitetit të ndërmarrjeve shtetërore. Rrjedhimisht romët kaluan nga punësimi i plotë dhe i garantuar në një papunësi masive dhe afatgjatë. Si pasojë e varfërisë dhe përjashtimit social ata u s'postuan gradualisht nga tregu formal në tregun informal. Papunësia rome është shumë e lartë dhe të ardhurat e tyre zakonisht rrjedhin nga punësimi në punë të rëndomta dhe që kërkojnë aftësi të ulëta, zakonisht në sektorin jo-formal. Profesionet më të zakonshme janë, pastrimi i rrugëve, lypja, punë sezonale në sektorin e bujqësisë ose shitja në rrugë e rrobave të përdorura. Nëse për pjesën tjetër të popullsisë punësimi është një realitet i zakonshëm për komunitetin rom në Shqipëri ai vazhdon edhe sot të mbetet shqetësimi kryesor, pasi situata që lidhet me gjendjen ekonomike në të cilën ndodhen familjet rome sa vjen dhe përkeqësohet më shumë, duke shkuar deri në varfëri ekstreme³. Vetëpunësimi është bërë kryefjala e të ardhurave të Komunitetit rom në Shqipëri, por duke marrë në konsideratë aktivitetet me të cilat ato merren, këto të ardhura janë dukshëm nën nivelin mesatar se ajo e popullsisë jo-Rome.

Pavarësisht kësaj hasim një nivel të ulët të pjesëmarrjes së individëve nga komuniteti rom në programe të ndryshme sociale, nivel ky që është i lidhur me mungesën e informacionit dhe ndërgjegjësimin mbi përfitimet e edukimit profesional. Zyra e Punësimit ka një akses mesatar nga komuniteti rom. Përveç mungesës së informacioneve në lidhje me politikat favorizuese, të cilat janë miratuar në për këtë komunitet, diskriminimi është një nga pengesat më serioze dhe më të dukshëm. Faktori bazë që ndihmon në eliminimin e këtij diskriminimi është përforsimi i masave ndaj subjekteve për mosfunksionim të legjislationit në lidhje me komunitetin rom dhe kjo me siguri do të sjellë integrim më lehtë dhe do të rritet ndjeshëm punësimi i tyre. Një zgjidhje për normalizimin e tregut të punësimit dhe rritjen e të ardhurave për komunitetin rom mund të ishte edhe krijimi i bizneseve sociale, si për shembull në grumbullimin e shitjen e hekurishteve, në riciklimin e plastmasit, letrës dhe qelqit, në punimet e kashtës, në prodhimin bujqësor, në mbledhjen e shitjen e bimëve medicinale etj. Këto biznese mund të kishin si partnerë, krahas pjesëtarëve të komunitetit rom, edhe bashkinë/komunën, sipërmarrës privatë dhe një institucion bankar.

Integrimi i Romëve përmes arsimimit dhe trajnimeve profesionale është konsideruar si një nga masat që do të rriste punësimin dhe do të zbuste varfërinë në komunitetin rom⁴.

³ Studim për vlerësimin e nevojave të komuniteteve rome dhe egjiptiane në Shqipëri, UNDP, Tiranë 2012.

⁴ UNDP Shqipëri, raporti i Zhvillimit Njerëzor, 2005, fq. 38.

Për shkak të varfërisë, shumë nxënës romë nuk i kanë kushtet e përshtatshme në shtëpitë e tyre për përgatitjen e mësimeve dhe të detyrave shkollore. Veç kësaj, niveli i ulët arsimor i prindërve nuk u jep mundësinë që të kenë ndihmë për përgatitjen e tyre, ashtu si nxënësit e popullsisë në shumicë. Të tjerë janë të detyruar të punojnë për të kontribuar në të ardhurat financiare të familjes. Prandaj, në shkollat ku mësojnë nxënësit romë duhet të zhvillohen programe të veçanta, ku nxënësit (e të gjitha grupeve etnike), në mjediset e shkollës dhe nën kujdesin dhe ndihmën e mësuesve të përkushtuar dhe të kualifikuar, të kenë mundësi të studiojnë pas përfundimit të orëve të mësimit. Librat dhe artikujt e tjerë shkollorë duhet t'u ofrohen falas nxënësve romë. Gjithashtu, në disa fshatra, ose zona peri-urbane vendbanimet romë janë pozicionuar larg shkollave, ndaj edhe duhet të garantohet transporti i rregullt dhe falas për nxënësit romë.

Mungon ende forcimi i identitetit kulturor të nxënësve romë, gjë që do të ndihmonte në integrimin më të mirë të tyre. Prandaj në orët ekstrakulare, nga mësues të trajnuar dhe të përgatitur, duhet të flitet për historinë dhe kulturën e romëve në Shqipëri. Ndërkaq, forcimi i identitetit kulturor të nxënësve romë do ta bënte shkollën shumë më miqësore për ta. Një gjë e tillë realizohet në disa shkolla të Korçës dhe Gjirokastrës, por kjo përvojë duhet të shtrihet edhe më tej.

Sipas të dhënave sasiore dhe cilësore me prindër dhe nxënës, disa mësues të shkollave nuk i trajtojnë njësoj nxënësit romë me ata të popullsisë në shumicë. Rrjedhimisht politikat arsimore duhet të synojnë trajnimin dhe kualifikimin e mësuesve për të punuar në klasa multi-kulturore, që të njohin vlerat kulturore të grupeve të tjera etnike, të njohin nevojat e grupeve të marginalizuara dhe të jenë të aftë t'i trajtojnë të gjithë nxënësit në mënyrë të barabartë.

Ndërkaq, bursat për studime universitare – ku institucionet publike mund të bashkëpunojnë me organizatat ndërkombëtare⁵ – do të kishin një ndikim të madh në krijimin e elitave Rome. Disa nga këto bursa mund të jepen edhe për degët (mësuesi, mjekësi, etj.), ku nevojat e komunitetit Rom janë më të mëdha. Arsimi parashkollor duhet të zgjerohet edhe më tej për fëmijët romë, duke synuar përfshirjen e të gjithë fëmijëve falas dhe mundësisht në kopshte me drekë. Në këto kopshte, fëmijët romë mund të mësojnë gjuhën shqipe nga mësues/edukatorë të përkushtuar romë. Në disa vendbanime të caktuara (si në Shkodër, Kukës, Peshkopi, Shupenzë, Milot, Gjirokastrë, etj.), këto institucione duhet të mbajnë parasysh edhe kushtet e vështira të jetesës së fëmijëve romë dhe duhet të kenë infrastrukturën e nevojshme.⁶

Duhet të rritet aksesimi i këtij minoriteti, për një ndërgjegjësim sidomos të të rinjve, për ndjekjen e shkollave, të kurseve të formimit profesional, duke rritur

dhe pjesëmarrjen dhe përfshirjen e tyre në tregun e punës dhe sektorin shtetëror. Politikat arsimore të synojnë trajnimin dhe kualifikimin e mësuesve për të punuar në klasa multi-kulturore, që të njohin vlerat kulturore të grupeve të tjera etnike, të njohin nevojat e grupeve të marginalizuara dhe të jenë të aftë t'i trajtojnë të gjithë nxënësit në mënyrë të barabartë. Nxënësit e talentuar romë nga familje të varfra duhet të mbështeten me bursa për të vazhduar studimet në arsimin sekondar dhe të lartë. Këto bursa që duhen administruar dhe monitoruar nga institucione publike do të motivonin nxënësit e talentuar e të suksesshëm (duke filluar nga klasat e sipërme të arsimit primar) dhe do t'i ndihmonin ata në kushte të vështira social-ekonomike.

Konkluzione

Në përfundim të kësaj trajtëse ajo që konstatojmë është se së fundmi trajtimi i pakicave ka marrë një dimension të ri, fakt që duket qartë në angazhimet që shteti shqiptar ka ndërmarrë për këtë qëllim. Zbatimi në praktikë i parashikimeve të akteve themelore, por edhe zbatimi i akteve ndërkombëtare dhe veçanërisht i përcaktimeve të Konventës Kuadër të Këshillit të Evropës “Për mbrojtjen e minoriteteve”, ndikojnë në mënyrë të drejtpërdrejtë në përmirësimin e të drejtave të pakicave.

Romët duhet të kenë një përfshirje më të gjerë në programet e formimit profesional dhe të punësimit. Është e nevojshme të bëhen ndryshime në bazën normative ligjore për ndërmarrjen e masave pozitive nga ana e shtetit, për të siguruar barazinë faktike dhe efektive të pjesëtarëve të komunitetit rom në aksesin që ata duhet të kenë në sistemin arsimor në vend, duke filluar nga arsimi parashkollor e në vazhdim.

Bazuar në këtë gjendje të konstatuar, të komunitetit rom në vend gjithashtu është e nevojshme që të bëhen ende përmirësime në legjislacionin shqiptar, për sa i takon plotësimin të kriterëve për të përfituar nga mundësitë që ofron pushteti qendror dhe ai vendor për probleme si arsimi dhe punësimi; të thjeshtohen procedurat e aplikimeve për komunitetin rom pranë zyrave shtetërore, për një akses më të gjerë dhe lehtësim në plotësimin e dokumentacionit;

Si rrjedhim logjik i situatës mund të thuhet se elementët më kryesorë në zgjidhjen e çështjeve me të cilat përballlet sot shoqëria shqiptare, përfshirë çështjet e komunitetit rom, mbeten dialogu konstruktiv dhe i vazhdueshëm, si dhe bashkëpunimi ndërkulturor ndërmjet institucioneve shtetërore, shoqërisë civile dhe qytetarëve, me qëllim që adresimi i problematikave dhe procesi i analizimit dhe zgjidhjes së tyre të jetë sa më gjithëpërfshirës dhe i gjithë pranuar. Përmbyshja e detyrimeve që Shqipëria ka në kuadër të respektimit të të drejtave

⁵ Gjatë periudhës 2008 – 2011, Roma Education Fund (REF) ka dhënë 68 bursa me një vlerë prej rreth 69.500 euro për studentët romë dhe egjiptianë për të studiuar në universitetet publike dhe private të vendit.

⁶ Studim për vlerësimin e nevojave të komuniteteve romë dhe egjiptiane në Shqipëri, UNDP, Tiranë 2012.

të minoriteteve, veçanërisht ndaj minoritetit rom, me qëllim që ky komunitet të jetojë me standardet e pjesës tjetër të popullsisë në vendin tonë, kërkon koordinim ndërinstytucional, me rëndësi thelbësore për mbrojtjen efektive të të drejtave të tij.

Bibliografia

- Cashmore, E., 2002. Behind the window dressing: ethnic minority police perspectives on cultural diversity. *Journal of Ethnic and Migration studies*, 28 (2), 327- 341.
- Heijes, C., 2007. Officers` at work in a multicultural police force. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 30 (4), 555-556.
- Marcel Courthiade, *Prejardhja e Romëve*, 2003.
- Decade of Roma Inclusion, National Action Plan 2010-2015, 2011
- Studim për vlerësimin e nevojave të komuniteteve rome dhe egjiptiane në Shqipëri - UNDP Tiranë, 29 shkurt 2012
- Dekada e përfshirjes së romëve, -Plani Kombëtar i Veprimit 2010-2015 Strategjia kombëtare për Përmisimin e Kushteve të jetesës së romëve, 2003
- Censusi 2011, INSTAT.
- Hermine de Soto, Sabine Beddies, Ilir Gëdeshi: Romët dhe egjiptianët në Shqipëri, Banka Botërore, 2005, f.XXVI
- Duka, R., Dekada e përfshirjes së romëve, 2010.